

שלום-עליכם

אויסגעטרייסלט

— שאַט! — רופֿט זיך אָן אַ ייִד מיט קיילעכיקע אויגן. ווי ביי אַן אַקס, וואָס איז געזעסן די גאַנצע צייט אין ווינקל ביים פֿענצטער און האָט גערייכערט און געהערט מעשיות פֿון גנבות, גזילות, עקספּראָפּריאַציעס. — אָט וועל איך אייך דערציילן אַ שיינס, אויך מיט אַ גנבה, וואָס האָט זיך פֿאַרלאָפֿן ביי אונדז, און דווקא אין בית-מדרש האָט זיך דאָס געטראָפֿן, און נאָך יום-כּפור דערצו! איר מעגט דאָס האָרען.

אונדזער שטעטל קאָסרילעווקע, — איך בין אליין אַ קאָסרילעווקער — איז אַ קליין שטעטל און אַן אַרעמס. קיין גנבים איז ביי אונדז נישטאָ. מען גנבֿעט נישט, ס'איז נישטאָ ביי וועמען צו גנבֿענען, און ס'איז נישטאָ וואָס צו גנבֿענען, און אָן אלעמען איז דאָך גלאַט אַ ייִד קיין גנבֿ נישט. דאָס הייסט, אַ ייִד איז אַפֿילו יאָ אַ גנבֿ, נאָר נישט אַזאַ גנבֿ, וואָס זאָל קריכן דורך אַ פֿענצטער, אָדער גיין מיט אַ מעסער יענעם קוילען. דרייען, אויסדרייען, אַריינדרייען, פֿאַרדרייען און אַפֿדרייען יענעם דעם קאַפּ — דאָס מהיכא-תיתי: אָבער נישט קריכן יענעם אין קעשענע אַריין, מע זאָל אים כאַפֿן פֿאַר דער האַנט און מע זאָל אים נאָך דעם באַדאַרפֿן פֿירן מיט אַ געלער לאַטקע אויף דער פלייצע — דאָס פּאַסט פֿאַר איוואַן זלאָדי, אָבער נישט פֿאַר קיין ייִדן... שטעלט אייך פֿאַר, האָט זיך ביי אונדז אין קאָסרילעווקע געטראָפֿן אַ גנבה, און נאָך וואָסער אַ גנבה — אַכצן-הונדערט קאַרבן אין איין קלאַפּ!

ויהי היום, טרעפֿט זיך אַ מעשֿה, עס קומט צו פֿאַרן צו אונדז אין שטאָט אַרײַן אַן אורח, עפעס אַ ייִד אַ פּאַדראַטשיק פֿון דער ליטע, פונקט אום ערבֿ יום-כּפור פֿאַר מנחה, שטעלט זיך אָפּ, געוויינטלעך, אויף אַן אַכסניה, לייגט אָפּ דעם טלומיק און לאָסט זיך גיין גלייך אין שול אַרײַן און טרעפֿט אין אַלטן בית-מדרש. געקומען אין בית-מדרש צו מנחה, טרעפֿט ער די גבאים בײַ דער שיסל. – "שלום עליכם!" – "עליכם שלום." – "פֿון וואָנען איז אַ ייִד?" – "פֿון דער ליטע." – "מה שמכם?" – "וואָס איז איינער באָבעס דאָגה?" – "איר זענט דאָך געקומען אין אַ שול." – "וואָהין דען זאָל איך גיין?" – "וויילט איר מסתמא בײַ אונדז דאָוונען?" – "אַ ברירה האָב איך? וואָס דען זאָל איך טאָן?" – "גיט זשע עפעס אין שיסל אַרײַן." – "וואָס דען, אומזיסט וועל איך דאָוונען?"

קיצור-הדבר, אונדזער אורח נעמט אַרויס דרײַ זילבערנע קאַרבן און גיט אין דער שיסל אַרײַן, און אַחוץ דעם – אינעם חזנס טעלער אַ קאַרב, דעם רבֿ אַ קאַרב, אויף דער תלמוד-תורה אַ קאַרב, אין צדקה-טעלער אַ חצי פֿויגל, אַ חוץ וואָס ער האָט צעטיילט די אַרעמע לײַט, וואָס בײַ דער טיר, – זיי זענען פֿאַראַן בײַ אונדז, קיין עין-הרע, אַזוי פֿיל, אַז מע זאָל זיך וועלן צולאָזן צו זיי, באַדאַרף מען צעטיילן רויטשילדס פֿאַרמעגן.

דערזען אַזאַ מין אורח, האָט מען דאָך אים מסתמא אָפּגעטראָטן אַ שטאָט סאַמע אין מזרח-וואַנט. אײַ, ווי האָט מען גענומען אַ שטאָט, אַז אַלע שטעט זענען פֿאַרנומען? איז קיין קשיא נישט. למאי ווי נעמט זיך אַן אָרט, אַז סע מאַכט זיך אַ שמחה, אַ חתונה, אָדער אַ ברית, אַלע זיצן שוין אַרום טיש, פלוצעם ווערט אַ גערודער – וואָס איז? דער נגיד איז געקומען! קוועטשט מען זיך אַזוי לאַנג, ביז מע מאַכט אַן אָרט פֿונעם נגידס וועגן. קוועטשן זיך איז אַ ייִדישע זאָך: אַז קיינער קוועטשט זיי נישט, קוועטשן זיי זיך אַליין...

דער ייִד מיט די קײלעכיקע אויגן שטעלט זיך אָפּ, באַטראַכט דעם עולם, וואָס פֿאַר אַן אײַנדרוק עס האָט געמאַכט אויף אונדז זײַן ווייץ, און דערציילט ווייטער.

– קיצור-הדבר, אונדזער אורח האָט זיך באַזעצט אויבן אָן און האָט געבעטן בײַם שמש אַ שטענדער. אָנגעבויגן זיך איבערן שטענדער,

האָט זיך אונדזער אורח צו כל-נדרי אָנגעטאָן אין טלית און אין קיטל און האָט זיך אַוועקגעשטעלט דאַוונען, האָט ער געדאַוונט, די גאַנצע צײַט געשטאַנען אויף די פֿיס, זיך נישט צוגעזעצט – פֿון צולייגן זיך שמועסט מען נישט! – ער איז נישט אָפּגעטראָטן פֿונעם שטענדער אויף קיין מינוט. דער ליטוואַק, סײַדן דעמאָלט, ווען מע האָט באַדאַרפֿט זיך שטעלן שמונה-עשרה אָדער פֿאַלן כּורעים... אָפּפֿאַסטן אַזאַ טאָג און אויסשטיין אויף די פֿיס, זיך נישט צוזעצן אַפֿילו – דאָס קאָן נאָר אַ ליטוואַק!... ערשט נאָכן לעצטן בלאָז, אַז ס׳איז געקומען צום וואַכעדיקן מעריב, און חיים-חנא דער מלמד (דער מעריב קומט חיים-חנא דעם מלמד פֿון קדמונים) האָט זיך אָנגעהויבן ציקלען: "המערי-אי-אי-ב ערבים!" – פלוצעם הערט זיך אַ געשריי: "גוואַלד! גוואַלד! גוואַלד!"... מע טוט אַ קוק – דער אורח ליגט אויף דער ערד און חלשט. מע גיסט אים אָפּ מיט וואַסער, מע מינטערט אים אָפּ – ער חלשט ווייטער. וואָס איז די מעשה? ער האָט געהאַט מיט זיך, דער ליטוואַק הייסט דאָס, אַכצן הונדערטקאַרבן, האָט ער מורא געהאַט, זאָגט ער, זיי איבערצולאָזן אויף דער אַכסניה – אַ ווערטעלע אויסצורעדן אַכצן הונדערטקאַרבן! וועמען פֿאַרטרויט מען אַזאַ מטמון מיט געלט אין אַ פֿרעמדער שטאָט? האַלטן זיי בײַ זיך אין קעשענע אום יום-כּפור איז עפעס אויך נישט קיין פלאַן. האָט ער זיך מישבֿ געווען, זאָגט ער, און האָט זיי אַרײַנגערוקט שטילערהייט אין שטענדער אַרײַן – אַ ליטוואַק קאָן! אַצינד פֿאַרשטייט איר שוין, פֿאַר וואָס ער איז נישט אָפּגעטראָטן פֿונעם שטענדער אויף קיין מינוט? ... נאָר בשעת שמונה-עשרה שטיין אָדער בעת כּורעים פֿאַלן האָט, אַ פנים, דאָס געלט עמעצער אַרויסגעלקחנט.

קיצור-הדבר, ער גוואַלדעוועט, ער וויינט, ער לייגט אײַן די וועלט: וואָס וועט ער איצטער טאָן אָן געלט? ס׳איז, זאָגט ער, פֿרעמד געלט, ס׳איז נישט זײַנס, ער איז נאָר אַ משולח פֿון אַ קאַנטאָר, אַ ייד אָן אַרעמאָן, זאָגט ער. און אַ מטופּל מיט קינדער, – עס קומט דאָך אים איצטער, זאָגט ער, נאָר נעמען און אַרײַנוואַרפֿן זיך אין וואַסער אַרײַן, אָדער אויפֿהענגען זיך, זאָגט ער, אָט דאָ אין שול פֿאַר אַלעמען אין די אויגן!! ...

דערהערט אַזעלכע דבורים איז דער גאַנצער עולם געבליבן שטיין ווי געליימט, גאָר פֿאַרגעסן, אַז ס׳איז נאָך אַ תּענית און מען באַדאַרף

גיין אַהיים גיכער זיך אָפּפּאַסטן. ס'איז אונדז געווען אַ בזיון פֿאַרן אורח, אַ חרפה, אַ בושה פֿאַר זיך אליין: אַזאַ גנבֿה, אַכצן הונדערטקאַרבן! און וווּ? אין בית-מדרש, אינעם אַלטן קאַסרילעווקער בית-מדרש! און ווען? יום כּפור! אַזאַ מעשֶׂה איז ניט געהערט געוואָרן אין דער וועלט!

— שמש! פֿאַרשליסט די טיר! — אַזוי האָט געגעבן אַ באַפֿעל אונדזער רבֿ. מיר האָבן אונדזער אייגענעם אַ רבֿ, הייסט ער רב יוזיפֿל, אַן אמתער, אַן ערלעכער ייד, אַ פּשרער, אַפֿילו נישט אַזאַ איבערגעשפיצטער, נאָר אַ מזג-טובֿ, אַ מענטש אָן אַ גאַל. ער האָט אין זיך אַ מאָל אַזעלכע איינפֿאַלן, וואָס איר וועט דערויף קיין מאָל נישט פֿאַלן, איר זאָלט זיין מיט אַכצן קעפּ! פֿאַרשלאָסן די טיר פֿונעם בית-מדרש, רופֿט זיך אָן רב יוזיפֿל דער רבֿ צום גאַנצן עולם, און אליין איז ער בלאָס, ווי די וואַנט, די הענט ציטערן אים און די אויגן ברענען:

— שמעו נאָ, רבותים, הערט צו, יידן, ס'איז אַ מיאוסע מעשֶׂה! אַזאַ מעשֶׂה איז נאָך נישט געהערט געוואָרן זינט די וועלט שטייט, אַז ביי אונדז אין קאַסרילעווקע, זאָל זיך געפֿינען אַזאַ בעל-עבֿירהניק אַזאַ פּושע-ישראל, וואָס זאָל האָבן אַ פּאַטעפֿאַלנעסט צונעמען ביי אַ פֿרעמדן מענטשן, נעבעך אַ טאַטע פֿון קינדער, אַזאַ אוצר מיט געלט, און ווען? אין אַזאַ הייליקן טאָג, ווי יום-כּפור, און אפֿשר נאָך צו נעילה — אַזאַ מעשֶׂה איז דאָך נישט געהערט געוואָרן זינט די וועלט שטייט! סע גלייבט זיך מיר גאָר נישט, אַז ס'קאָן געמאָלט זיין אַזאַ זאָך, סע קאָן נישט זיין בשום ענין ואופֿן! און אפֿשר, אַ קשיא אויף אַ מעשֶׂה, יידן זענען נעבעך זשעדנע אַ קערבל, ובפֿרט אַזאַ אָן אוצר, אַכצן הונדערטקאַרבן, דער יצר-הרע רחמנא לצלן איז גענוג גרויס, טאָמער איז עמעצער פֿון אונדז געשטרויכלט געוואָרן, באַשערט געווען עמעצן נעבעך אָן אומגליק, טאָן אַזאַ אָן עבֿירה אין אַזאַ טאָג, באַדאַרפֿן מיר זען די זאָך חוקר ודורש זיין, דערגרונטעווען זיך ביזן שורש. הימל און ערד האָבן געשווירן, אַז דער אמת מוז אַרויף ווי בוימל אויפֿן וואַסער. על כּן, זאָגט ער, באַדאַרפֿן מיר זיך באַזוכן איינס דאָס אַנדערע, באַזוכן, באַטאַפֿן, טרייסלען אַלע קעשענעס, פֿונעם ערשטן בעל-הבית, זאָגט ער, ביזן שמש, נישט דורכלאָזן קיינעם נישט. נאָט, יידן, טרייסלט מיך!

אָזוי האָט זיך אָפּגעזאָגט אונדזער רב, רב יוזיפֿל, און האָט זיך דער ערשטער צעגאַרטלט די קאַפּאָטע און איבערגעקערט אַלע קעשענעס אויף דער לינקער זייט. און, אויף אים קוקנדיק, האָבן אַלע בעלי-בתים זיך צעגאַרטלט און אויסגעקערט די קעשענעס, און מע האָט גענומען באַזוכן און באַטאַפּן און טרייסלען איינס דאָס אַנדערע, אָזוי לאַנג, אָזוי ברייט, ביז ס'איז געקומען צו לייזער-יאָסלען, איז ער געוואָרן אַלערליי געשטאַלטן און האָט אָנגעהויבן טענהען, ערשטנס, אַז דער אורח איז אַ שווינדלער. ס'איז אַ מאַניפּאָרגע פֿון אַ ליטוואַק, מע האָט ביי אים קיינער קיין געלט נישט געגנבֿעט, שקר-וכזבֿ, – איר זעט נישט, אַז ס'איז אַ געמאַכטע זאַך? ...

האָט דער עולם אָנגעהויבן נאָך: סטייטש, בעלי-בתים האָבן זיך געלאָזט באַזוכן, פֿאַר וואָס זאָל מען לייזער-יאָסלען אויסמיידן? נישטאָ קיין מיוחסים? "באַזוכן! באַזוכן!" – האָט געשריגן דער גאַנצער עולם.

לייזער-יאָסל האָט דערזען, אַז ס'איז שלעכט, האָט ער אָנגעהויבן בעטן זיך רחמים, מיט טרערן אויף די אויגן, מע זאָל אים נישט באַזוכן. ער האָט זיך געשווירן מיט כל השבֿועות, ער זאָל אָזוי ריין זיין פֿון שלעכטס, ווי ער איז ריין פֿון דער גנבֿה. נאָר וואָס דען? ס'איז אים אַ בזיון, זאָגט ער, ער בעט מע זאָל רחמנות האָבן אויף זיינע יונגע יאָרן און מע זאָל אים נישט אָנטאָן דעם בזיון, מע זאָל אים נישט באַזוכן. "טוט מיר, זאָגט ער, וואָס איר ווילט, נאָר טרייסלען זאָלט איר מיך נישט!" ווי געפֿעלט אייך אַזאַ ימח-שמוניק? ווי מיינט איר, אַ שטייגער, מע האָט אים עפעס געהערט? געלייגט כבֿוד? ...

נאָר שאַט! איך האָב אייך גאָר פֿאַרגעסן דערציילן ווער איז דער לייזער-יאָסל. דער דאָזיקער לייזער-יאָסל איז אַליין נישט קיין קאַסרילעווקער. ער איז גאָר אַליין פֿון אַל די שוואַרצע יאָר, נאָר ער שטייט איין ביי אונדז אין קאַסרילעווקע פֿאַר אַן איידעם. דאָס האָט אים אונדזער נגיד אויסגעקראַצט פֿון ערגעץ. זיך באַרימט, אַז ער האָט דערטאַפט אַן אַבן-טובֿ, געהאַנדלט אַ מציאה פֿאַר זיין טאַכטער, טויזנט בלאַט גמרא אויף אויסנווייניק און אַ בעל-תנך, און אַ בעל-לשון-קודש, און אַ בעל-חשבֿון, תשבֿורת, מיט אַלגעברע, און אַ כתבֿא-רבא, הכלל מיט אַלע זיבעצן מעלות! געבראַכט צו פֿירן די צאָצקע, איז מען געגאַנגען קוקן אויף חידושים: וואָס האָט דאָ דער

נגיד איינגעהאנדלט פֿאַר אַ מציאה. מילא, אַזוי אַ קוק טאָן אויף אים, איז גאַרנישט, אַ יונגער מאַן, אַ זכר, נישט קיין מיאוסער יונגער מאַן, נאָר די נאָז אַ ביסל צו אַ לענגלעכע, אויגן ברענענדיקע, ווי צוויי קויל פֿייער, און אַ מויל – פעך און שוועבל! מע האָט זיך גענומען מיט אים פֿאַרהערן אַ בלאַט גמרא, אַ קאַפיטל פסוק, אַ שטיקל רמב"ם, דאָס, יענץ – אש להבֿה! ער איז קלאָר, דער הונט, אומעטום, ווי אַ גוי אין אַשרי, וווּ מע טוט אים אַ כאַפּ, איז ער אין דער היים! רב יוזיפֿל אליין האָט אויף אים געזאָגט, אַז ער מעג זיין אַ רבֿ בכל תפֿוצות ישראל... און פֿון די אַלע היינטיקע זאַכן שמועסט מען נישט. איר קאָנט פֿאַרשטיין, ביי אונדז איז פֿאַראַן איינער אַ גאַנצער חקרן, זיידל רבֿ שעהס, אַ רעכטער משוגענער, איז ער אַ הונט אַקעגן לייזער יוסלן! היינט זיין שפּילן אין שאַך פֿאַרמאָגט נישט די גאַנצע וועלט! אַז מע שמועסט אַ געראָטענער!

אָודאי האָט די שטאָט מקנא געווען אונדזער נגיד אויף אַזאַ תכשיט, כאָטש אפֿילו דער עולם האָט געשמועסט, אַז דער תכשיט איז געכאַפט אויף דער מעשה. דהיינו? ס'איז נישט געפֿעלן דער עולם, וואָס ער איז צו קלוג (וואָס צו – איז איבעריק) און איז צו פֿיל אַן עניו ביי זיך, אַ גוטער ברודער מיט עטלעכן באַזונדער, זאַפּאַני-בראַטאַ מיטן קלענסטן פֿונעם קלענסטן, עס מעג זיין אַ בחור, עס מעג זיין אַ מיידל, עס מעג זיין אַן אשת-איש... היינט איז נישט געפֿעלן דאָס אַרומגיין זינס – פֿאַרטראַכט, קומט אין שול אַריין שפּעטער פֿון אַלעמען, טוט אַן דעם טלית און קוקט אין "באר-מים-חיים", אָדער אין "אבן-עזרא" אַריין, די יאַרמולקע פֿון יענער זייט, און דאָוונען נישט אַ לעק! מע זאָל עפעס זען אויף אים שלעכטס האָט מען נישט געזען גאָר נישט, נאָר געמורמלט האָט מען, אַז קיין גרויסער ירא-שמים איז ער נישט – אַ מענטש מיט אַלע מעלות קאָן נישט זיין!

כך הוה. אַז ס'איז געקומען צו לייזער-יאָסלען און מע האָט זיך גענומען צום בחור, וואָס איז די מעשה, וואָס ער לאָזט זיך נישט באַזוכן – דאָס איז דאָך שוין אַ סימן, אַז דאָס געלט איז ביי אים! מאַכט ער: לאָז מען אים געבן אַ שבועה דאורייתא, לאָז מען אים שניידן, בראַקן, בראַטן, ברענען, אַבי נישט טרייסלען די קעשענעס! דאָ איז שוין אונדזער רבֿ רב יוזיפֿל, כאָטש ער איז אַ מענטש אָן אַ גאַל, אויך אַרויס פֿון די כלים און האָט זיך צעשריגן אויף אים:

דו אַזעלכער און אַזעלכער! ביסט דאָך ווערט, מע זאָל דיך ווייס איך
וואָס! סטייטש, דו זעסט, סע צאָפט זיך ייִדן בלוט, אַלע זענען מוחל
אויפֿן בזיון און לאָזן זיך באַזוכן, ווילסטו זיין אַ יוצא מן הכלל?!
ממה-נפֿשך, אַדער זיי זיך מודה און גיב אָפּ דאָס געלט, אַדער ווייז די
קעשענע! דו שפּילסט זיך מיט, קיין עין-הרע, אַן עדה ייִדן? מע וועט
דאָך דיר דאָ איך ווייס אַליין נישט וואָס!

קיצור-הדבר, דער עולם האָט אים גענומען, דעם שיינעם בחור, מע
האָט אים אַנידערגעלייגט מיט גוואָלד און מע האָט אים גענומען
באַזוכן און באַטאַפֿן, טרייסלען אַלע קעשענעס, און מע האָט ביי
אים אויסגעטרייסלט... אַנו, טרעפֿט וואָס? אַפּגעגריזשעטע ביינער
פֿון אַ פֿערטל עוף און אַ פּאָר טוץ נאָך גאָר פֿרישע קערלעך פֿון נאָר
וואָס אויפֿגעגעסענע פֿלוימען! איר פֿאַרשטייט, וואָס פֿאַר אַ חן דאָס
האָט געהאַט, אַז מע האָט אויסגעטרייסלט ביי אונדזער תּכשיט דעם
דאָזיקן אוצר? ... איר פֿאַרשטייט, וואָס פֿאַר אַ פנים ער האָט
געהאַט, און דער שווער זיינער, דער נגיד, און דער רבֿ נעבעך?...
אונדזער רבֿ יוזיפֿל האָט זיך פֿאַר בזיון אַפּגעקערט אין אַ זייט, נישט
געקאַנט קוקן גלייך אין די אויגן אַריין. און אַז דער עולם איז נאָך
דעם געגאַנגען פֿון בית-מדרש אַהיים אַפּפֿאַסטן זיך, האָט מען נישט
אויפֿגעהערט צו דערציילן פֿונעם אוצר, וואָס מע האָט
אויסגעטרייסלט בייים תּכשיט און מע האָט זיך געקאַטשעט פֿאַר
געלעכטער! נאָר איין רבֿ יוזיפֿל איז געגאַנגען איינער אַליין,
אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ, פֿאַרזאָרגט און פֿאַרצרהט, נישט געקאַנט
קוקן קיינעם אין די אויגן אַריין, גלייך ווי מע וואָלט דאָס
אויסגעטרייסלט ביי אים אַליין...

דער ייִד האָט, ווייזט אויס, געענדיקט זיין געשיכטע, וואָרעם ער
האָט זיך גענומען צוריק צום רייכערן.

— נו, און דאָס געלט? — האָבן מיר אים אַ פֿרעג געגעבן אַלע אין איין
קול.

— וואָסער געלט? — מאַכט צו אונדז דער ייִד תּמעוואָטע און בלאָזט
דעם רויך.

— וואָס הייסט וואָסער געלט? די אכצנהונדערט...

— א-א-א? — ציט ער אויס. — די אַכצנהונדערט? פֿאַרפֿאַלן.

— פֿאַרפֿאַלן?

— פֿאַר — פֿאַ — לן!!!

באַאַרבעט און צוגעגרייט פֿון מירל שיינהויט הירשאַן, נח מילער, לעאָנאַרד פּראָגער און רפֿאַל פֿינקל.

Copyright © 2001 Noyekh Miller and Leonard Prager
All Rights Reserved